

Бранислав Н. Тодић*

ЗАХАРИЈА ОРФЕЛИН У КАРЛОВЦИМА 1757–1762: НЕКОЛИКО ИСПРАВКИ И ДОПУНА

САЖЕТАК: У раду се разматра први боравак Захарије Орфелина у Сремским Карловцима између 1757. и 1762. године. На основу података из матичних књига исправљају се неки датуми у његовој биографији: године венчања, рођења сина Петра и смрти супруге Ане. Доказује се да је Орфелин урадио прве бакрорезне матичне књиге код Срба, које су отиснуте у неколико варијанти између 1759. и 1762. године.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Захарија Орфелин, бакрорез, матичне књиге, Карловачка митрополија, XVIII век.

Уметничка биографија Захарије Орфелина је доста добро испитана, па се о њој могу изрећи и поузданији судови, док је његов живот, сем назначених обриса, и даље препун наслућивања, претпоставки, противречних података и недоречености. Још увек нису систематично истражени сви извори о њему и још увек се тврдокорно одржавају одавно изречени подаци, па и они који су одбачени новијим истраживањима. Не треба притом пренебрегавати чињеницу да је и сам Орфелин допринео, намерно или не, да његова биографија изгледа мутно и недовршено.¹ Тек једно пажљиво замишљено и критичко истраживање, уз учешће стручњака из области којима се Орфелин бавио, могло би да уобличи веродостојну, проверену и колико је могуће свеобухватну представу о њему.

У очекивању таквог истраживања, нудимо овај прилог о Орфелиновим првим годинама проведеним у Сремским Карловцима (1757–1762) врло важним у његовом животу, будући да је тада написао неке од својих првих књижевних састава, урадио

---

* Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Оригинални научни рад / Original scientific paper; btodic@f.bg.ac.rs

¹ Од важнијих радова који осветљавају животни пут Захарије Орфелина на првом месту треба поменути студију Димитрија Руварца (РУВАРАЦ 1891: 75–91) која је била први корак ка рехабилитовању овог знаменитог човека и уметника, као и књигу, иако недовршену, Тихомира Остојића (ОСТОЈИЋ 1923) која још увек представља најбољу Орфелинову биографију. Вид. такође: ГЕОРГИЈЕВИЋ 1952: 7–29; ПЛАНЧАНИН 1972: 4–18; ДАВИДОВ 1978: 159–186; ЧУРЧИЋ 2002; СИМИЋ 2013: 10–15 и даље.

прве бакрорезе и отиснуо прве бакрорезне књиге. О свему томе је и до сада много и лепо писано, а наша намера је да скренемо пажњу на занемарене архивске податке који у понечему могу да исправе или допуне рану Орфелинову породичну и радну биографију.

Према ономе што се до сада зна, то раздобље Орфелиновог живота може се овако изложити. Орфелин је 1757. године у Новом Саду (где је од 1749. био магистер у Славенској школи) у част новоизабраног епископа бачког Мојсеја Путника саставио, руком исписао и нацртао књигу *Поздрав Мојсеју Пућнику* или под правим насловом *Маловажноје ѿривјејѣсѣвије в дењ возшејѣвија на ѿресѣол* (Мишић 1959; ОРФЕЛИН 2014; ТОДОРОВИЋ 2014). Књига је настала између избора Мојсеја Путника за епископа крајем 1756. и његовог свечаног устоличења у Новом Саду 6. августа 1757. године. С разлогом се претпоставља да је она била повод, можда и уз посредовање бачког епископа, да на надареног цртача и писца обрати пажњу архиепископ и митрополит карловачки Павле Ненадовић. Није случајно што се Захарија Орфелин одмах после тога, већ средином августа, појавио као митрополитски канцелиста у Сремским Карловцима. Ради утврђивања времена које је Орфелин провео у Карловцима, Тихомир Остојић се у оскудици других архивских података послужио једино могућим начином: на основу датираних докумената и аката исписаних његовим особеним и лако препознатљивим рукописом, поуздано је установио да је Захарија Орфелин боравио у Карловцима од средине августа 1757. до лета 1762. године (ОСТОЈИЋ 1923: 23–24, 45–59; ПАЛАНЧАНИН 1972: 4–7). Убрзо по доласку у Карловце, Орфелин је с митрополитом отпутовао у Беч, у коме је провео, претпоставља се, четири месеца, од краја августа 1757. до краја јануара или почетка фебруара 1758. године (ОСТОЈИЋ 1923: 47–48).² Ово време, међутим, требало би скратити за месец дана, јер је митрополит напустио Беч крајем децембра, а затим је преко Осијека и Новог Сада продужио пут у Темишвар; врло је могуће да се Орфелин одвојио од митрополитове пратње у Новом Саду, и већ почетком јануара стигао у Карловце.

Захарија Орфелин је у Сремским Карловцима живео у парохији Саборне цркве са супругом која се – како је саопштио Руварац – звала Ана (РУВАРАЦ 1891: 79). О њој се не зна ништа пре доласка у Карловце. Можда је била Новосађанка, али ни то није извесно. Оновремене књиге венчаних из новосадских цркава нису сачуване, а и да јесу, питање је да ли би се у њима могло наћи нешто о Орфелиновом венчању, будући да су тада бракови склапани у месту одакле је била млада. Могло би се, међутим, тачно одредити када је обављено то венчање, на основу једне белешке састављене поводом њене смрти 10. марта 1759. године, а коју је објавио Павле Васић, пропустивши да наведе одакле је узео тај податак: Ана је „в супруженству бивши два љета и 17 седмиц, всего поживе осам на десјат љет, 11 месецеј, 9 днеј и 8 часов” (ВАСИЋ 1978: 88).³ Нема

² О овом митрополитовом путу и његовом боравку у Бечу вид. и ОСТОЈИЋ 1907: 226–231.

³ Датум Анине смрти и податак да је била сахрањена у порти карловачке цркве саопштио је Димитрије Руварац, али ни он није навео извор својих података; једино је рекао да их је тражио и нашао у Карловцима (РУВАРАЦ 1891: 79, 84).

сумње да је састављач белешке био сам Захарија Орфелин, не само зато што му је то био омиљен начин изражавања већ и што је једино он могао да зна све те податке. Простим рачунањем трајања брака Захарије и Ане, лако се може установити да је он био склопљен 12. новембра 1756, три дана пре почетка Божићнег поста; из белешке се на исти начин закључује да је Ана рођена 1. априла 1740. године.⁴

Ана се с мужем преселила из Новог Сада у Карловце средином августа 1757, али јој није било суђено да у њима дуже поживи. Како је Орфелин на другом месту записао, само тринаест дана пошто је донела на свет сина Петра преминула је 10. марта 1759. године. Ево како је несрећни супруг и отац забележио породичну радост која се одмах преобратила у трагедију: „1759 лѣта мѣсяца февр҃варіа 26 дне у 6 саати пред полудне на свѣтъ сей Петрѣ родилса, а родителница егѡ 10 марта у 8 саати пред полудне животь свой первомѣ и последнемѣ своемѣ сыну цедирала и во вѣчнаа ѡтшла” (РУВАРАЦ 1891: 84). Употребљено је реч *цедирала*, што значи уступила, предала – Ана је свој живот уступила, даровала сину и отишла у вечност.

Ове дирљиве речи о рођењу сина и о смрти супруге Захарија Орфелин је записао у књизи *Аѡсѡолско млеко*,⁵ рукописном катихизису у питањима и одговорима које је посветио сину Петру за његов четврти рођендан. Ове и још неке податке – о томе када је мали Петар проходао и проговорио, када је почео да учи слова и остало, уз примедбу да је дете често побољевало – Орфелин је записао на корицама те, у међувремену изгубљене књиге. Књигу је имао у рукама Димитрије Руварац и из ње је, поред наведених записа, објавио и *Молийву родитѣља*, један од најпоетичнијих Орфелинових састава (РУВАРАЦ 1891: 84–85). Све би се у овим записима лепо слагало: Петар се родио 26. фебруара 1759, проходао је 5. јуна 1760, исте године је проговорио, а 1762. почео да учи слова, иако би то ипак било прерано за трогодишње дете. Све се у њима слаже, осим – као што ћемо видети – прве, а могуће је и свих осталих записаних година. Не зна се ко је погрешно: да ли Димитрије Руварац, заведен својим извором, чије је порекло заборавио да наведе, или је Захарија Орфелин стварно тако написао, иако би то било невероватно, будући да је писао о недавним и њему важним догађајима. Пошто се то више не може проверити, јер је *Аѡсѡолско млеко* највероватније заувек изгубљена књига, морамо се окренути изворима који су сачувани.

Срећом, постоји *Прѡѡкол кршѣених, венчаних и умрлих Саборне цркве у Карловцима*, који се чува у Аустријској националној библиотеци у Бечу под бројем Cod. slav. 129 и који је од изузетне важности за наше истраживање.⁶ У њему су бележена

⁴ Овде и даље датуме наводим по старом, јулијанском календару.

⁵ Књига је имала поднаслов: *Крайчајшеје христѡјанскоје ученије, чрез войроси и ѡѡвѣѡи, на ѡросѡо серѡском маѡерњем јазѡку ѡо ѡласу свѡашченѡо ѡисанија раѡи младоѡеѡинаѡо ѡѡрока Пеѡйра Орфелина, усѡројеноје 1763 месѡаца фебруарија 26* (РУВАРАЦ 1891: 82).

⁶ Књига је величине 33,5 × 19 cm и има 443 листа, од којих су многи неписани. Насловни лист је написан с очигледном тежњом да се опонаша изглед штампаних књига: „Кнѡга Пр(о)тѡколонѣ б(о)гохранимѡе вароши нарицаемѡе Карловци, храма С(вѡ)т(а)го архѡереа Х(ри)с(то)ѡа Николаа, идѣже вѣписѡют се по алфавѡиту раждаемѡе, крѡцаемѡе, вѣнчаемѡе и ѡумираѡуѡи, воспоминаѡуѡи и кѡмеве положенѡое, а

крштења, венчања и сахране од 1727. до 1759. године, а на листу 303б, под 1758. годином, записана је смрт Ане Орфелин:

Преставија раба Б(о)жја Анна, сџруга Захаріе Сџрфелина, бывшаго код г(о)с(по)-д(и)на митрополита писарџ в то время, м(е)с(ја)ца марта 10^о 758^о лѣта, и исповедася и прич(естия) с(вја)тых Хр(и)стовых тайнџ мною јереем Иліомџ Марк(о)в(ичемџ), парохом каџ(едралнаго) храм(а) С(вја)то-Николаевскаго соб(орныя) церкви, погребена бысть близџ стенџ код пенжера Димитра Соларова кџхинџ, во портџ, џт стране полџдене. Поживе же лѣтџ 19: с миром џтиде ко Г(о)с(по)дџ.

Ана је, дакле, заиста умрла 10. марта, али не 1759, него 1758. године, што потврђује и матична белешка о Петровом рођењу, коју ћу такође навести. Била је сахрањена јужно од Саборне цркве, до оградног зида порте, близу куће историји добро познатог трговца Димитрија Солара, чији је кухињски прозор гледао на црквену порту. Овако поуздано утврђена година Анине смрти захтева одређене измене у Орфелиновој породичној историји, како смо је горе навели. Захарија и Ана су стварно били венчани 12. новембра, али 1755, а не 1756. године, што је произлазило из Орфелинових маргиналија које су објавили Руварац и Васић,⁷ а у Сремске Карловце су стигли не после једне, него после две непуне године брака проведене у Новом Саду.

Необјављена матична белешка о крштењу Орфелиновог сина Петра у Cod. slav. 129, л. 65б, под 1758. годином, уноси још мало светлости у породичну биографију Захарије Орфелина. Она овако гласи:

Родися мл(а)д(е)нџ мужеска пола м(е)с(ја)ца феврџарја 26, 758 лѣта, о(те)цџ егџ законџвџнчаныи Захарја Сџрфелінџ, мати егџ Анна, крестися и с(вја)тым миромџ помазася тогџде м(е)с(ја)ца 28^о чрезџ мнџ с(вја)щенника Илію Марковича, намџстника и пароха Соборныя ц(е)ркве карлов(ачкыя), храма же Св(я)то-Николаевскаго, восприемница емџ бысть г(оспо)жа Сосана џт Монастирлей, сџруга же г(о)с(по)д(и)на Павла Ненадовича, џбщенароднаго секретара, иже и свидџтелствџетџ со мною, во с(вја)томџ кр(е)щеніи наречено бысть емџ имя Петрџ Орфелінџ.

Отац је сину за куму одабрао Сосану из племените породице Монастерлија, сџругу народног секретара Павла Ненадовића, митрополитовог синовца, чиме је без

зачата повеленіемџ ясне вџ Б(о)гџ прџџс(вја)щеннеишаго и прџимџщественнеишаго г(о)с(по)ди)на г(оспо)д(и)на Мџџсеџ Петровича, православнџе с(вја)тџе востџчнџе ц(е)ркве архіеп(и)ск(о)па и митрополита бџлиградскаго и всего хр(и)стјанскаго нарџда вџ дрџжаве прџс(ве)тлаго римскаго монаршества во Серви, Аустри, Славоні, Хџрватскои, Сирми, Оугровлахіи, Банатџ тамишварскомџ, прџс(ве)тлаго цесарскаго и кралевскаго вџлчествја савџтника, оуреди се в лѣто г(о)с(по)дне а̇ џ̇: кџ, м(е)ся)ца јаннџрја а̇”. Скраћенице под титлама овде су разрешене у округлим заградама, интерпункција је ради јасноће исправљена и велика слова стављена где треба. Протокол показује да је одмах била извршена наредба митрополита Мојсеја Петровића од 1. јануара 1727. године о увођењу матичних књига (ГРУЈИЋ 1934: 327).

⁷ Као што је познато (ТИМОТИЈЕВИЋ 2006: 44–45), венчања су се обављала недељом и празником у парохијској цркви невесте, обавезно после литургије и причешћа, и никада у дане поста. А 12. новембар 1755. је заиста падао у недељу, док је 12. новембра 1756. године био уторак, када није било литургије, па се тог дана нису ни вршила венчања.

сумње желео да детету обезбеди моћну заштиту тада најбогатијих и најутицајнијих људи у Карловцима.⁸ Вероватно ни изабрано име детету није било случајно: оно је било или жеља оца, који је можда још тада планирао своје животно дело о руском цару Петру Великом, или оно била одлука куме, будући да је то име носио митрополит Павле Ненадовић пре монашења. У сваком случају, чини се да кумство са Ненадовићима доста говори о Орфелиновом статусу и угледу на митрополитском двору, који изгледа нису били баш безначајни (ОСТОЈИЋ 1923: 46–47).

Како је дошло до грешке у годинама Петровог рођења и Анине смрти? Димитрије Руварац сигурно није имао у рукама поменути *Протокол кршћених, венчаних и умрлих*, јер да јесте, навео би исправну 1758, а не 1759. годину. Протокол је, наиме, пре 1884. био однет из Карловаца и те године доспео у Аустријску националну библиотеку. Руварац се сигурно служио другим матичним књигама, које су се у његово време налазиле у карловачкој Саборној цркви, и у којима су такође били записани Петрово крштење и Анина смрт, али под другом годином. Белешка о Петру, а сигурно и о Ани, била је, видећемо, исписана руком Захарије Орфелина у формулару матичне књиге коју је он, Орфелин, претходно отиснуо на својој бакрорезној преси.

Захарија Орфелин, наиме, није само „конциповао акте, писао, преписивао и уписивао наредбе, дописе, циркуларе, писма, ускршње и божићне поздраве, састављао тужбе и извештаје и водио протоколе” (ОСТОЈИЋ 1923: 47) већ се бавио и другим пословима. Одмах по доласку у Карловце (1757) исписао је и калиграфски украсио митрополитову грамату за бачког епископа Мојсеја Путника (ДАВИДОВ 1978: 162). Верујем да је баш током његовог боравка с митрополитом у Бечу била купљена бакрорезна преса, при чему не искључујем могућност да је тамо, можда код Јакоба Шмучера, Орфелин стекао и прва практична знања о бакрорезној вештини, за коју је и раније показивао занимање (СИМИЋ 2013: 142–144). Он је одмах по повратку у Карловце 1758. изрезао у својој „бакарној типографији” и у облику књижице отиснуо *Крајкоје о бојоодобајуиштем ѿелу ѿклонениј и крви Христивој и времени ѿојо наставленије*, једну посланицу Павла Ненадовића литургичке садржине о клањању на литургији, коју је митрополит по синодалној одлуци из 1757. написао у Бечу 10. септембра и циркуларно разаслао манастирима и свештенству (МИХАИЛОВИЋ 1964: 46–47; ДАВИДОВ 1978: 163, 309).⁹ Исте године, пре 2. септембра, отиснуо је доктринарно-католическу књижицу *Орѿодоксос омолојија* (ОСТОЈИЋ 1923: 82–83; МИХАИЛОВИЋ 1964: 48–49; ДАВИДОВ 1978: 163, 310; ВУКАШИНОВИЋ 2006: 14–18, 39–63) и неколико самосталних бакрорезних листова: *Расиће Христиво, Бојородицу Бођанску и Свеиу Тројицу с арханђелом Михаилом*, а овај последњи митрополит је даровао манастиру Привина

⁸ О Сосани (Сусани, Сузани), кћери капетана Јосифа Монастерлије и супруги Павла Ненадовића, вид. више ТОДИЋ 2020: 17, 165; о народном секретару Павлу Ненадовићу: МАРИНКОВИЋ 1966: 171–178; НИНКОВИЋ 2017: 25, 43, 424, 480, 488.

⁹ Због године синодалне одлуке која се појављује на насловној страни, отискивање књиге се понекад ставља у 1757. годину, што је одбацио још Тихомир Остојић (1923: 23, 28); о томе у новије време пишу Владимир Вукашиновић (2006: 10) и Ненад Нинковић (2017: 460–461).

глава (ДАВИДОВ 1978: 163, 296–297). Следеће године (1759) калиграфски је исписао архијерејску грамату темишварском епископу Викентију Јовановићу Видаку и у бакру отиснуо своју прву *Калиграфију* (МИХАИЛОВИЋ 1964: 49–51; ДАВИДОВ 1978: 297–299, 310–314; ЧАЛИЋ 2009: 106–120). Најзад, 1760. године је издао књижицу *Крайќое да њросќое о седмих ѡаинсќивах учииелское насќавленије* и штампао *Оду на восќоминаније вќоракћо Хрискћова ѡришесќивија ѡо образу ѡесни Лва Премудракћо* (ОСТОЈИЋ 1923: 84; МИХАИЛОВИЋ 1964: 52–53; ДАВИДОВ 1978: 314–315; ВУКАШИНОВИЋ 2006: 19–21, 65–76).

Све те послове Орфелин није предузимао самоиницијативно. Пре но што га је позвао у Карловце у лето 1757, митрополит Ненадовић се уверио у његове калиграфске, литерарне и цртачке способности, па од њега није очекивао да једино преписује акта и украшава синђелије, већ је, руковођен практичним потребама, имао са њим и друге планове. Пошто му 1751. године није успело да оснује штампарију у Карловцима (ГРУЈИЋ 1910а: 144–152; 1910б: 665–676; ЧУРЧИЋ 1988: 20–21), митрополит Ненадовић је био приморан да користи услуге штампарије у Римнику или да настави штампање бакрорезних књига. Будући, међутим, да је Христофор Жефаровић умро 1753. године, Павле Ненадовић је погодну личност за те послове нашао у Захарији Орфелину: набавио му је бакрорезачку пресу, повео га ради њене куповине и обуке у Беч, и одмах по повратку у Карловце запослио га око израде и отискивања потребних књига. Зато је Орфелин с правом своју графичку радионицу називао бакарном типографијом, јер је она у првом реду служила умножавању књига. *Крайќое о боћојодобајушићем ѡелу ѡоклонениј и крови Хрискћово* настало је у склопу вишегодишњих настојања митрополита да заведе ред у понашање верника на литургији, пошто су се до тада руком умножаване пастирске посланице показале као неделотворне (ОСТОЈИЋ 1923: 242–243; ВУКСАН 2000–2001: 63–66; ВУКАШИНОВИЋ 2006: 10–13). Катихетска књижица *Орќодоксос омолоћија* је била намењена основном образовању верника, који нису знали ни најосновније молитве; митрополит је наредио после бакрорезног умножавања књиге да је читају сви, од деце до протопрезвитера, док су монаси и свештеници морали да је науче напамет; митрополит их је обавештавао да књигу могу да набаве код његовог канцелисте Орфелина у Карловцима, готово по симболичној цени (ОСТОЈИЋ 1907: 284–286; 1923: 82–83; ВУКАШИНОВИЋ 2006: 14–18). *Крайќое да ѡросќое о седмих ѡаинсќивах учииелское насќавленије* служило је као приручник у карловачким богословским школама (ВУКАШИНОВИЋ 2006: 20–21), као што је и *Новаја и основаћелнаја славено-сербскаја калиграфќија* коришћена као уџбеник у карловачкој Латинско-немачкој школи (ГАВРИЛОВИЋ 1986: 229–231; ЧАЛИЋ 2009: 106). *Ода на восќоминаније вќоракћо Хрискћова ѡришесќивија* је требало да се „даје православнима бесплатно ради душеспасне користи”. Орфелинова бакрорезачка радионица је испуњавала и друге потребе карловачког црквеног средишта: у њој су за митрополита Павла Ненадовића и епископе резане и умножаване синђелије, књиге и бакрорезне иконе.

У напорима да уреди живот у парохијама митрополије, Павле Ненадовић је пуну пажњу посветио и црквеним матичним књигама, учивши колико су се свештеници нехајно односили према њима, пренебрегавајући оно на шта су их обавезивали још

митрополити Мојсеј Петровић и Викентије Јовановић. Митрополит Ненадовић је у том смислу већ 17. августа 1749. издао наредбу да се уредно воде књиге рођених (крштених), исповеданих и причешћиваних, венчаних и умрлих, као и домовни протоколи, што је требало да надгледају протопрезвитери приликом визитација, претећи казнама за неизвршавање те наредбе (РУВАРАЦ 1903: 300). Због немара и шаренила које је владало у тој области, следећи корак је био уједначавање рубрика и уписиваних података, што се најбоље могло остварити штампаним формуларима матичних књига. Заслуга за почетак проучавања матица припада Лазару Чурчићу: он је установио методологију њиховог описивања и испитао најстарије, њему познате формуларе, штампане 1767. и 1768. године у штампарији Димитрија Теодосија у Венецији. Чурчић је тврдио да су те матичне књиге, намењене парохијским црквама у Карловачкој митрополији, морале настати уз сагласност и одобрење митрополита Ненадовића, чију је одлуку реализовао Захарија Орфелин, некадашњи његов канцелиста (ЧУРЧИЋ 2006: 77–84).

Идући Чурчићевим трагом, Боровој Чалић је пронашао старије формуларе матичних књига крштених, венчаних и умрлих (на пример, у цркви у Трпињи) и убедљиво доказао да су они изашли испод Орфелинове бакрорезне пресе (ЧАЛИЋ 2016: 314–323, сл. на стр. 315, 317, 319). Најстарије од тих књига немају насловну страницу ни датацију, али се по уписима у њима, као и по једном запису, може установити да су биле отиснуте 1761. године (ЧАЛИЋ 2016: 319–320, 322–323). Другој серији бакрорезних протокола припада примерак из даљске Цркве Светог Димитрија, који се од претходних разликује заглављем („живом главом“) и насловним листом изведеним калиграфским словима, која су веома слична оним у Орфелиновој *Калиграфији* из 1759. године, а на том протоколу из Даља налази се и отиснут пример како треба попуњавати формулар крштених (ЧАЛИЋ 2016: 320, 322, сл. на стр. 321). Будући да је у њему наведен месец септембар 1761, Чалић је закључио да је то приближно време настанка протокола, мада је упозорио и да је уписивање крштених у њему почело тек у јануару 1763. године.

Чалићеве закључке о Орфелиновом ауторству ових формулара матичних књига прихватамо без оградe; једино мислимо да је њихово резање у бакру и отискивање започело раније, и да се оно може тачно ставити у 1759. годину. За такву тврдњу су нам послужили протоколи крштених и венчаних из Саборне цркве у Карловцима; у цркви је несумњиво постојао и протокол умрлих, будући да су се њиме служили Руварац 1891. и Васић 1978. године, али је он сада загубљен или негде затурен. Не доносим описе ових протокола у Карловцима, пошто бих само поновљао добар Чалићев опис матичних књига у Трпињи. Наводим једино оно што је особено за карловачке примерке. *Протокол кршћених* (димензија 32 × 19,4 cm) има 158 попуњених и 26 празних листова формулара, као и два листа без формулара;¹⁰ увезан је у исхабане

¹⁰ Ово укључивање празних листова у матичну књигу са формуларима објашњено је у протоколима штампаним у Венецији 1767. и 1768. године: „На конце свакога протокола постављено по неколико беле хартије ради тога: ако би родившагосја младенца за крајњују нужду невозможно било у цркви с целом обичном свјатом церемонијом окрестити, то такви случаји, каким образом, и ако би тко или

корице од пресованог картона обложеног црвенкастом кожом, преко које је на предњој корици налепљена мраморирана хартија, а књига има и две врпце за везивање. *Пројтокол венчаних* има 190 листова с формуларима, од којих су само 62 листа попуњена, док је на крају више листова без формулара; протокол је једнако опремљен као књига крштених и приближно је истих димензија (31,6 × 19,2 cm); мала разлика у димензијама односи се на ширину и дужину маргина, док је „словни блок” исти.

Уписивање у карловачки *Пројтокол кршћених* је започело у септембру 1759. године: на другом листу (први лист је без формулара) уписано је 10. септембра крштење Теодоре, кћери Максима и Марије Мирков, и 6. октобра Ангелије, кћери Јосифа и Јелисавете Радојчић; на полеђини је уписано крштење Димитрија, сина Кирила Грујина, 9. октобра, и Петра, сина Луке абације, 10. октобра. На трећем листу је уписано крштења Петра Орфелина 28. фебруара, а после те фебруарске упадице настављају се уписи у правилном временском следу: 16. октобра 1759. крштена је Катарина, кћер протопопа Јевтимија Радосављевића и његове жене Ђирке, на полеђини листа уписана су 13. новембра крштења Павла, сина Петра и Јелене, 14. новембра Павла, сина Милића Суботе и Марије, и тако даље.

Пројтокол венчаних је почео да се испуњава у јануару 1760. године и то од четвртог листа (прва три листа са формуларима су празна) на коме је записано венчање Теодора Ђаковића и Симеоне, кћери Николе Томановића из Ривице, 27. јануара. Уписивање венчаних се даље наставља без прекида у датумима.

Упис Петра Орфелина у *Пројтокол кршћених* је од највеће важности, не само због тога што он прекида хронолошки низ крштених од септембра до новембра 1759. већ и зато што је ту рубрику својом руком испунио Захарија Орфелин, чији се рукопис препознаје већ на први поглед:

Родиса мл(а)д(е)нцъ пола мѣжескаїѡ: м(е)с(я)ца февргарїа дне 26^о: лѣта предположеннаго: о(те)цъ мл(а)д(е)нца Захарїа Орфелїнъ, м(а)ти же Анна, жителїе карловачкїи: кр(е)стиса и мѡромъ с(ве)тымъ помазаса чрезъ мене іераа Ілїю Марковича: намѣстїника и пароха ц(е)ркве с(вя)т(а)го Хр(и)стїова Нїколаа. архїей(и)ск(о)їа мѡрлікїскихъ чѣдоїтворца, вѣ Карловицѣ сѣщїа: м(е)с(я)ца и дне под лѣтомъ положеннаго. И данно бысть во с(вя)т(омъ) кр(е)щенїи мл(а)д(е)нцѣ имѣ Пейтръ: воспрїемникъ бысть Сосанна ѡїи Монастїерлїч, сѣїргїа ї(осїода)р(а) Павла ѡїи Ненадович. а(рхїейскойско) м(їїройолїїскаїѡ) ил(їрическаїѡ) с(екреїара): жителя карловачкаїѡ.¹¹

У десном делу формулара, предвиђеном за уписивање године, написано је: 1758 (последња бројка је накнадно исправљена у 9) м(е)с(я)ца февргарїа дне 28^о. У левој маргини, до линије формулара, налази се белешка: в' четїверїок їред їолѣдне вѣ шестїи часѣ.

утопио се, или убит био, или иначе нечајено скончао се, таковоје скончаније записати овде на белој хартији” (Чурчић 2006: 80).

¹¹ Верзалом је означен штампани текст формулара, а курзивом унети текст, исписан мастилом; наредна слова су и овде спуштена у основни ред, а разрешене скраћенице су стављене у округле заграде.

Упоредимо ли ову матичну белешку с оном у *Пројоколу кршћених, венчаних и умрлих карловачке Саборне цркве* који је сада у Аустријској националној библиотеци (вид. горе), одмах ћемо уочити да се Захарија у највећој мери држао ње, једино је текст прилагодио рубрикама формулара. Од значајнијих разлика треба поменути мало измењено звање секретара Павла Ненадовића и његову племићку титулу, коју је добио после крштења Петра Орфелина.¹² Захаријева белешка о дану и часу Петровог рођења, што ће поновити 1763. у запису на корицама *Ајосџолској млека* (РУВАРАЦ 1891: 84), тачна је, јер је 26. фебруар 1758. године заиста падао у четвртак. Тачно је записао и годину Петровог рођења и крштења – 1758, али је она накнадно преправљена у 1759. годину. Поправка године је очигледно изведена знатно касније – вероватно је то учинио неки савесни свештеник Саборне цркве, сматрајући је за грешку, будући да су сва околна крштења у протоколу била из 1759. године. Ту преправљену годину је видео Димитрије Руварац и увео је у Орфелинову биографију, где је она остала до данас.

На питање зашто је Захарија Орфелин својеручно уписао податке о синовљевом крштењу у матичну књигу која је почела да се попуњава тек следеће, 1759. године, може се лако одговорити. Бакрорезом отиснути формулар из 1759. године је био први такве врсте код Срба и сигурно је збуњивао свештенике, навикле да у рукописне матичне књиге уписују податке по свом нахођењу и са доста слободе. Може бити да се у Карловцима ова тешкоћа осетила већ приликом првих уписа, па је Орфелин, творац протокола, у прву слободну рубрику, између 10. и 16. октобра 1759, уписао податке о крштењу свог сина, преузете из старијег рукописног протокола – уписао их је као пример како треба испуњавати рубрике формулара. Успут је, али изван штампаног оквира, додао када се Петар тачно родио. Уверен сам да је из истих разлога и на исти начин унео и умрлицу своје супруге Ане у сада загубљени *Пројокол умрлих* и да се она и тамо налазила на једној од првих страна протокола. Сигурно је и ту доцније била исправљена година Анине смрти, која је завела Руварца; сигурно је, такође, да је и она била пропраћена Орфелиновом маргиналијом о дужини Аниног живота и брака, коју је објавио Павле Васић, не наводећи одакле је узео податак (ВАСИЋ 1978: 88). Уочени „пропуст” о начину попуњавања рубрика био је исправљен у каснијим бакрорезним и штампаним матичним књигама, додавањем огледног испуњеног обрасца на насловном листу, а још касније и штампаним упутством за уписивање у формулар (ЧУРЧИЋ 2006: 79–81; ЧАЛИЋ 2016: 320, сл. на стр. 321).

Сажимањем досадашњих знања о Орфелиновим формуларима матичних књига могло би се прилично верно замислити њихово стварање. Захарија Орфелин је, свакако по налогу митрополита Ненадовића, приступио обликовању формулара матичних књига, и то сепаратно: одвојено за крштене, венчане и умрле. У њима је свака

¹² Митрополит Павле Ненадовић је 11. маја 1758. добио угарско племство за себе и синове своје браће, Павла Миркова и Павла Јосифова (Павла Ненадовића Млађег), народног секретара, који су у племство Сремске жупаније уписани 11. септембра 1758. (ДУИШИН 1940: 108).

страна решавана посебно, са по две формуларске рубрике, такође посебно резане на једној бакарној матрици. Рад на припреми и отискивању бакрорезних листова *Прошколоа кршћених* био је завршен до почетка септембра 1759, а *Прошколоа венчаних* до јануара 1760, кад су у њему биле испуњене прве рубрике, док о *Прошколоу умрлих* немамо податке. Ови протоколи нису имали насловне листове, судећи према оригиналном повезу карловачких матичних књига. Можда су то били први примерци, „пилот-издања”, поклоњени или продати карловачкој Саборној цркви. Остатак тиража је вероватно отиснут током 1760. године, о чему би сведочиле матичне књиге у Трпињи (Чалић 2016: 320) као и одлично сачуван комплет све три књиге из Цркве Светог Николе у Земуну,¹³ у којима је записивање почело у јануару 1761. године. Оне су потпуно једнаке с описаним протоколима у Карловцима из 1759. године. Рад на протоколима се наставио и у 1761. години, како показује добро очуван примерак цркве у Даљу: у њима је задржан стари изглед формулара, једино су измењена заглавља страница, а књиге су добиле и насловни лист с обрасцем за попуњавање (Чалић 2016: 320–322). Захарија Орфелин је изгледа на формуларима матичних књига радио до краја свог боравка у Сремским Карловцима, што би потврђивали неки још више измењени протоколи: на њиховим страницама су се уместо две појавиле три формуларске рубрике. Ова трећа варијанта протокола сигурно је настала до лета 1762, кад је Орфелин напустио Карловце, а они су почели да се испуњавају – по ономе што се данас зна – од почетка следеће, 1763. године (Чалић 2016: 323).

Велику потребу за матичним књигама нису могли да задовоље скромни тиражи отиснути на бакрорезној преси, који су изгледа коришћени једино на подручју Сремске епархије. Због тога је Димитрије Теодосије 1767. и 1768. године штампао у Венецији нове формуларе за протоколе крштених, венчаних и умрлих, свакако са знањем и одобрењем митрополита Ненадовића, који су били у употреби у целој Карловачкој митрополији. Прихватам претпоставку да је у њиховој припреми и издавању учествовао Захарија Орфелин (Чурчић 2006: 81–82). Своје карловачко искуство је применио у обликовању књига, текстовима образаца за уписивање и опширним „примјечанијима”. Матичне књиге штампане у Венецији су набавиле многе парохијске цркве: вероватно су продаване у Карловцима, а део тиража је поседовао и Захарија Орфелин. Судимо то по његовом писму синовцу Јакову од 13. марта 1773, у коме помиње протоколе, које је мало раније продао кикиндском проти (Руварац 1891: 87).

Могло би се закључити да је првих пет година које је Захарија Орфелин провео у Сремским Карловцима било веома значајно у његовом личном животу и уметничком раду. Пола године после доласка у Карловце умрла му је жена Ана, само две недеље пошто је родила сина Петра. Орфелин се супруге још дуго и са тугом сећао, док се са сином из непознатих разлога разишао после петнаест година.¹⁴ Он се на

¹³ Историјски архив Београда, Збирка црквених матичних књига, Храм светог Николаја у Земуну, књ. 1, 11, 22.

¹⁴ Судећи према ономе што је сам записао, Захарија је био добар и брижан родитељ. Рано је почео да образује и васпитава Петра у хришћанском духу и ради њега је 1763. године саставио катихизис

двору митрополита Павла Ненадовића, уз свакодневне канцеларијске послове, бавио и многим другим активностима, од којих је најважнији био рад у „бакарној типографији”, где је, очигледно сам, обављао све бакрорезне послове: од израде цртежа, преко припремања матрица до отискивања листова на преси. Најчешће се радило о задатим, утилитарним пословима – књигама, протоколима и иконама – који су били извођени по налогу митрополита и наруџбинама епископа. И у њима је, кад год је био у прилици, успевао да искаже свој раскошан уметнички дар: у књигу *Крайкоје настјавленије* укључио је грб Карловачке митрополије, у *Оршодоксос омолојију* представу Свете Тројице, а *Калиграфија* је била, разумљиво, препуна илустрација, док су самостални графички листови већ увелико најављивали будућег доброг уметника. У првим бакрорезним књигама које су биле отиснуте у Карловцима налазе се и панегирички, пригодни, али и оригинални Орфелинови стихови. Све то показује да је Орфелиново прво карловачко раздобље било изузетно важно у његовом уметничком развоју. Ако је биографију у Хорањијевом лексикону (1776) (HORÁNYI 1776: 705–708; ХОРАЊИ 2001: 495) саставио сам, или бар већим делом сам, као што се претпоставља,¹⁵ постаје јасно зашто је 1757. одлучио да дође у Сремске Карловце, јер је ту било седиште митрополита славенског народа, а додали бисмо – и средиште духовног, културног и уметничког живота Срба XVIII века. Зато је разумљиво зашто се у Карловце и касније враћао и у њима краће или дуже живео.

ЛИТЕРАТУРА

- ВАСИЋ, Павле. *Уметничка типографија Сремских Карловаца*. Нови Сад: Матица српска (VASIĆ, Pavle. *Umetnička topografija Sremskih Karlovaca*. Novi Sad: Matica srpska), 1978.
- ВУКАШИНОВИЋ, Владимир. *Теолошке бакрорезне књиге Захарије Орфелина*. Панчево: Х. Б. Вишњић (VUKAŠINOVIĆ, Vladimir. *Teološke bakrorezne knjige Zaharije Orfelina*. Pančevo: H. B. Višnjić), 2006.
- ВУКСАН, Бодин. „Украјинска богословска литература и барокизација српске ликовне уметности у XVIII веку.” *Саопштења* (VUKSAN, Bodin. „Ukrajinska bogoslovska literatura i barokizacija srpske likovne umetnosti u XVIII veku.” *Saopštenja*) 32–33 (2000–2001): 61–79.
- ГАВРИЛОВИЋ, Никола. „Орфелинове калиграфије – уџбеници за српске и румунске школе.” У: САМАРЦИЋ, Радован (ур.). *Српска графика XVIII века: зборник радова*. Београд: Балканолошки институт САНУ (GAVRILOVIĆ, Nikola. „Orfelinove kaligrafije – udžbenici za srpske i rumunske škole.” U: SAMARDŽIĆ, Radovan (ur.). *Srpska grafika XVIII veka: zbornik radova*. Beograd: Balkanološki institut SANU), 1986, 229–235.

Ајосџолско млеко. У *Родителској моливи* у овој књизи молио је Бога да просвети Петров ум, да га утврди у доброј вери и подари му све хришћанске врлине. Десетак година касније, међутим, судбина се сурово поиграла са Захаријом и његовим сином и довела до њиховог потпуног разиласка (ОСТОЈИЋ 1923: 35–36; ТОДИЋ 2010: 441–452).

¹⁵ Претпоставку је први изнео Тихомир Остојић (1923: 11–12) и она је скоро једнодушно прихваћена у науци.

- ГЕОРГИЈЕВИЋ, Крешимир. *Књижевне студије и огледи*. Нови Сад: Матица српска (GEORGIJEVIĆ, Krešimir. *Književne studije i ogledi*. Novi Sad: Matica srpska), 1952.
- ГРУЈИЋ, Радослав М. „Прилошци за историју српских штампарија у Угарској у првој половини XVIII века.” *Споменик СКА* (GRUJIĆ, Radoslav M. „Prilošci za istoriju srpskih štamparija u Ugarskoj u prvoj polovini XVIII veka.” *Spomenik SKA*) 49 (1910a): 144–152.
- ГРУЈИЋ, Радослав М. „Покушај оснивања једне штампарије у половини XVIII века.” *Српски књижевни гласник* (GRUJIĆ, Radoslav M. „Pokušaj osnivanja jedne štamparije u polovini XVIII veka.” *Srpski književni glasnik*) 25 (1910b): 665–676.
- ГРУЈИЋ, Радослав М. „Први кораци ка уважању црквених матица код Срба.” *Гласник Историјској групи у Новом Саду* (GRUJIĆ, Radoslav M. „Prvi koraci ka uvađanju crkvenih matica kod Srba.” *Glasnik Istorijeskog društva u Novom Sadu*) 7 (1934): 327.
- ДАВИДОВ, Динко. *Српска графика XVIII века*. Нови Сад: Матица српска (DAVIDOV, Dinko. *Srpska grafika XVIII veka*. Novi Sad: Matica srpska), 1978.
- ДУИШИН, Виктор-Антоан. „Српске племићке породице у Војводини од 1690 до 1790.” *Гласник Историјској групи у Новом Саду* (DUIŠIN, Viktor-Antoan, „Srpske plemićke porodice u Vojvodini od 1690 do 1790.” *Glasnik Istorijeskog društva u Novom Sadu*) 13 (1940): 89–123.
- МАРИНКОВИЋ, Боривоје. „Уводне белешке за једну студију о Павлу Ненадовићу Млађем.” *Библиотекарски годишњак Војводине* (MARINKOVIĆ, Borivoje. „Uvodne beleške za jednu studiju o Pavlu Nenadoviću Mlađem.” *Bibliotekarski godišnjak Vojvodine*) (1966): 171–178.
- МИХАИЛОВИЋ, Георгије. *Српска библиографија XVIII века*. Београд: Народна библиотека Србије (MIHAILOVIĆ, Georgije. *Srpska bibliografija XVIII veka*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije), 1964.
- МИШИЋ, Смиља. *Орфелинов поздрав Мојсеју Пућнику*. Нови Сад: Матица српска (MIŠIĆ, Smilja. *Orfelinov pozdrav Mojseju Putniku*. Novi Sad: Matica srpska), 1959.
- НИНКОВИЋ, Ненад. *Митрополиј Павле Ненадовић*. Нови Сад: Филозофски факултет; Сремска Митровица: Историјски архив (NINKOVIĆ, Nenad. *Mitropolit Pavle Nenadović*. Novi Sad: Filozofski fakultet; Sremska Mitrovica: Istorijски arhiv), 2017.
- ОСТОЈИЋ, Тихомир. *Досијеј у Хојову*. Нови Сад: Матица српска (OSTOJIĆ, Tihomir. *Dositej u Horovu*. Novi Sad: Matica srpska), 1907.
- ОСТОЈИЋ, Тихомир. *Захарија Орфелин: животој и рад му*. Београд: Српска краљевска академија (OSTOJIĆ, Tihomir. *Zaharija Orfelin: život i rad mu*. Beograd: Srpska kraljevska akademija), 1923.
- ОРФЕЛИН, Захарија. *Свечани поздрав Мојсеју Пућнику*. Нови Сад: Платонеум – Матица српска (ORFELIN, Zaharija. *Svečani pozdrav Mojseju Putniku*. Novi Sad: Platoneum – Matica srpska), 2014.
- ПАЛАНЧАНИН, Сава. „Data Orfeliniana: прилози.” У: ПАЛАНЧАНИН, Сава и др. (ур.). *Орфелиново Житије Петре Великој 1772–1976*. Нови Сад: Библиотека Матице српске (PALANČANIN, Sava. „Data Orfeliniana: prilozi.” U: PALANČANIN, Sava i dr. (ur.). *Orfelinovo Žitije Petra Velikog 1772–1976*. Novi Sad: Biblioteka Matice srpske), 1972: 4–18.
- РУВАРАЦ, Димитрије. „Захарија Орфелин: животописно-књижевна црта.” *Споменик СКА* (RUVARAC, Dimitrije. „Zaharija Orfelin: životopisno-književna crta.” *Spomenik SKA*) 10 (1891): 75–91.
- РУВАРАЦ, Димитрије. „Правила митрополита Вићентија Јовановића и Павла Ненадовића за протопрезвитере.” *Српски Сион* (RUVARAC, Dimitrije. „Pravila mitropolita Vićentija Jovanovića i Pavla Nenadovića za protoprezvitere.” *Srpski Sion*) 10 (1903): 300.

- СИМИЋ, Владимир. *Захарија Орфелин (1726–1785)*. Београд, 2013. (необјављена докторска дисертација) (SIMIĆ, Vladimir, *Zaharija Orfelin (1726–1785)*. Beograd, 2013. (neobjavljena doktorska disertacija). <doiserbia.nb.rs/phd/fulltext/BG20130515SIMIC.pdf.> 19. 1. 2022.
- ТИМОТИЈЕВИЋ, Мирослав. *Рађање модерне приватности. Приватни животи Срба у Хабзбуршкој монархији од краја 17. до почетка 19. века*. Београд: Clio (Тимотијевић, Miroslav. *Rađanje moderne privatnosti. Privatni život Srba u Habzburškoj monarhiji od kraja 17. do početka 19. века*. Beograd: Clio), 2006.
- ТОДИЋ, Бранислав. *Радови о српској уметности и уметницима XVIII века по архивским и другим подацима*. Нови Сад: Галерија Матице српске (ТОДИЋ, Branislav. *Radovi o srpskoj umetnosti i umetnicima XVIII века po arhivskim i drugim podacima*. Novi Sad: Galerija Matice srpske), 2010.
- ТОДИЋ, Бранислав. *Епископ Викентије Поповић (1774–1785): његова историја и уметности Вршачко-карансебешке епархије*. Нови Сад: Матица српска (ТОДИЋ, Branislav. *Episkop Vikentije Popović (1774–1785): prilog istoriji i umetnosti Vršacko-karansebeške eparhije*. Novi Sad: Matica srpska), 2020.
- ТОДОРОВИЋ, Јелена. *Свечани поздрав Мојсеју Путинику Захарије Орфелина*. Нови Сад: Платонеум – Матица српска – Беседа (ТОДОРОВИЋ, Jelena. *Svečani pozdrav Mojseju Putniku*. Novi Sad: Platoneum – Matica srpska – Beseda), 2014.
- ХОРАЊИ, Алексиус. „Захарија Орфелин.” *Његова српској културној друштва „Просвјета”* (НОРАЊИ, Aleksius. „Zaharija Orfelin.” *Ljetopis srpskog kulturnog društva „Prosvjeta”*) 6 (2001): 495.
- ЧАЛИЋ, Боривој. „Новаја и основатељнаја славно-сербскаја ... калиграфија – прва калиграфија Захарије Орфелина.” *Његова српској културној друштва „Просвјета”* (ЃАЛИЋ, Borivoj. „Novaja i osnovateljnaja slaveno-serbskaja ... kaligrafija – prva kaligrafija Zaharije Orfelina.” *Ljetopis srpskog kulturnog društva „Prosvjeta”*) 14 (2009): 106–120.
- ЧАЛИЋ, Боривој. „Орфелинови бакорезни формулари матичних књига.” *Његова српској културној друштва „Просвјета”* (ЃАЛИЋ, Borivoj. „Orfelinovi bakrorezní formulari matičnih knjiga.” *Ljetopis srpskog kulturnog društva „Prosvjeta”*) 21 (2016): 314–323.
- ЧУРЧИЋ, Лаза. *Српске књиге и српски писци 18. века*. Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада (ЃУРЃИЋ, Laza. *Srpske knjige i srpski pisci 18. века*. Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada), 1988.
- ЧУРЧИЋ, Лаза. *Књига о Захарију Орфелину*. Загреб: Српско културно друштво „Просвјета” (ЃУРЃИЋ, Laza. *Knjiga o Zahariji Orfelinu*. Zagreb: Srpsko kulturno društvo „Prosvjeta”), 2002.
- ЧУРЧИЋ, Лаза. *Исходи и стазе српских књига 18. века*. Нови Сад: Библиотека Матице српске (ЃУРЃИЋ, Laza. *Ishodi i staze srpskih knjiga 18. века*. Novi Sad: Biblioteka Matice srpske), 2006.
- НОРАЊИ, Alexius. *Memoria Hungarorum et Provincialium scripta editis notorum*. Pars II. Viennae: Impensis Antonii Loewii, 1776.

Branislav N. Todić
ZAHARIJA ORFELIN IN KARLOVCI 1757–1762:
SOME CORRECTIONS AND ADDITIONS

Summary

The first five years that Zaharija Orfelin spent in Sremski Karlovci (1757–1762) were very significant for his personal life and artistic work. Based on the data from the civil registers, it is possible to reconstruct and accurately date the events in Orfelin's family. Half a year after they moved from Novi Sad to Karlovci, his wife Ana died (March 10, 1758), two weeks after she gave birth to their son Petar, who was baptized on February 28. At the palace of Metropolitan Pavle Nenadović, Orfelin, in addition to his daily office duties, also dealt with other tasks. One of his major duties was working in a "copper printing shop", where he apparently performed all copper engraving work: from drawing and preparing matrices to printing sheets on a copper engraving press. Most often, they were utilitarian assignments – books, protocols, and icons – carried out by order of the metropolitan or the bishop. However, even there, Orfelin managed to express the lavish gift of a future good artist, which proves that Orfelin's first period in Karlovci was extremely important in his artistic development. The paper is devoted mainly to the work of Zaharija Orfelin on the design and printing of birth (baptism), marriage, and death registers. He worked on them for a long time, between 1759 and 1762, and printed them in three variants. In the civil registers of the first series, he personally wrote the information about the baptism of his son Petar and the death of his wife Ana, as examples of how to fill in the appropriate sections of the form. However, there are some errors in his biography because years in registers were subsequently changed, which are now being corrected. The work on civil registers – highly sought after in the Karlovci Metropolitanate – Orfelin continued in Venice after he left Karlovci in 1762.

Keywords: Zaharija Orfelin, copper engraving, civil registers, Karlovci Metropolitanate, 18th century.